

MADANIYATLARARO YUMORDA PRAGMATIK XATOLAR: INGLIZ, RUS VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i02.034>

Bektoshev Mubashirxon Odilbek o'g'li

bektoshevmubashirxon@gmail.com

Qo'qon universiteti, Qo'qon Davlat Universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqola turli madaniyatlarda hazil va yumorning lingvistik ifodalanishi va uni idrok etish mexanizmlarini qiyosiy o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotning asosiy e'tibori ingliz, rus va o'zbek tillarida hazil qilishning pragmatik jihatlari, xususan, bir madaniyatda yaratilgan yumor boshqa madaniyat vakillari tomonidan nima uchun to'g'ri tushunilmasligi yoki qabul qilinmasligi masalasiga qaratilgan. Asosiy diqqat hazilning muvaffaqiyatsizligiga olib keladigan pragmatik xatolar tahliliga qaratilgan bo'lib, ular ikki turga: sosiopragmatik (madaniy kontekstni noto'g'ri baholash) va pragmalingvistik (tilni noto'g'ri qo'llash) xatolarga ajratilgan. Maqolada har bir til uchun misollar keltirilib, madaniy istiorlarning yetishmasligi, lingvistik vositalarning o'ziga xosligi va hazil mavzularidagi madaniy farqlar asosiy to'siqlar sifatida ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: pragmatik xato, madaniyatlararo mulokat, lingvistik to'siq, hazil, kinoya, madaniy kontekst, nutq harakati

PRAGMATIC ERRORS IN INTERCULTURAL HUMOR: THE CASE OF ENGLISH, RUSSIAN, AND UZBEK LANGUAGES

Bektoshev Mubashirxon Odilbek o'g'li

bektoshevmubashirxon@gmail.com

Kokand University, Kokand State University

Abstract: This article is dedicated to a comparative study of the linguistic expression of jokes and humor and the mechanisms of their perception across different cultures. The primary focus of the research is on the pragmatic aspects of joking in English, Russian, and Uzbek languages-specifically addressing why humor created in one culture may not be correctly understood or accepted by representatives of another. Central attention is given to the analysis of pragmatic errors leading to the failure of a joke, categorized into two types: sociopragmatic errors (misjudging the cultural context) and pragmalinguistic errors (the incorrect application of language). The article provides examples for each language, highlighting the lack of cultural metaphors, the

uniqueness of linguistic tools, and cultural differences in humorous themes as the main barriers to successful communication.

Keywords: pragmatic error, intercultural communication, linguistic barrier, humor, irony, cultural context, speech act

Kirish. Zamonaviy dunyoda madaniyatlararo muloqotning ahamiyati ortib borayotgan bo'lsa-da, uning eng nozik va qiyin jihatlaridan biri - bu bir madaniyatda yaratilgan yumorik (hazil) matnni boshqa madaniyat vakillari tomonidan to'g'ri idrok etish masalasidir. Ko'pincha, so'zma-so'z tarjima qilingan hazil boshqa til so'zlovchilarini kuldirmaydi yoki umuman tushunarsiz bo'lib qoladi. Bu hodisa til bilish darajasi bilan bog'liq emas, balki chuqurroq joyda - pragmatikada, ya'ni tilning amaliy qo'llanilishi va uning madaniy kontekst bilan bog'liqligida yashiringan.

Pragmatik xato - bu so'zlovchining nutq harakatini (masalan, hazil qilish, kino qilish, ogohlantirish) bajarayotganda, tinglovchining madaniy kodlari va kutishlarini hisobga olmaganligi natijasida yuzaga keladigan kommunikativ muvaffaqiyatsizlikdir. U til grammatikasi yoki leksikasidagi xatodan ko'ra, muloqatning mohiyatiga, ya'ni maqsadiga zarba beradi.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi turli tipologik guruhlariga mansub tillarda - ingliz, rus va o'zbek tillarida hazil va yumorning qanday pragmatik asoslarda qurilishi va bitta tilda ishlaydigan hazil boshqa til so'zlovchilari uchun qanday sabablar bilan ishlaymay qolishini, ya'ni pragmatik xatolar yuzaga kelish mexanizmlarini qiyosiy o'rganishdir. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, hazilning muvaffaqiyati nafaqat so'zlarning o'ziga, balki ularning qanday madaniy, ijtimoiy va tarixiy kontekstda aytilayotganligiga bog'liq bo'lib, bu jihatlar tillararo sezilarli farqlanishi mumkin.

Asosiy Tushunchalar:

1. *Pragmatik xato (Pragmatic Failure)*: Nutq harakatining maqsadiga erisha olmaslik, chunki u ma'lum bir madaniy kontekstdagi norasmiy qoidalarga mos kelmaydi.

2. *Madaniyatlararo muloqot (Intercultural Communication)*: Turli madaniyatlarning vakillari o'rtasidagi kommunikatsiya jarayoni.

3. *Lingvistik to'siq (Linguistic Barrier)*: Tilning tizimli xususiyatlari (grammatika, lug'at) tufayli yuzaga keladigan tushunmovchiliklar.

4. *Hazil (Humor)*: Kulgiga oluvchi, ko'ngil ochuvchi nutq yoki harakat; kulgining lingvistik shakli.

5. *Nutq harakati (Speech Act)*: So'zlovchining niyatini anglatuvchi harakat (s'promise, request, joke).

Adabiyotlar sharhi. Madaniyatlararo muloqatdagi qiyinchiliklar, ayniqsa pragmatik xatolar, tilshunoslikning keng qamrovli sohasi hisoblanadi. Tomas (Thomas, 1983) pragmatik xatoni ikki turga ajratadi: sosiopragmatik (ijtimoiy

kontekstni noto'g'ri baholash) va pragmalingvistik (tilni noto'g'ri qo'llash, masalan, noto'g'ri nutq harakatidan foydalanish). Uning ta'kidlashicha, pragmatik xatolar til xatolariga qaraganda jiddiyroq tushunmovchiliklarga olib keladi, chunki ular tinglovchi tomonidan so'zlovchining "madaniy savodsizligi" yoki "qasddan qilingan harakati" deb talqin qilinishi mumkin.

Hazil va yumorni o'rganish sohasida Raskin (Raskin, 1985) tomonidan ishlab chiqilgan Semantik Zonilik Nazariyasi (Semantic Script Theory of Humor) muhim o'rin tutadi. Unga ko'ra, hazil ikki yoki undan ortiq qarama-qarshi "skriptlar" (ma'nolar) ning to'satdan almashtirilishi natijasida yuzaga keladi. Biroq, bu skriptlar madaniy jihatdan shartli bo'lib, bir madaniyat uchun tushunarli bo'lgan qarama-qarshilik boshqasi uchun hech qanday ma'no anglatmasligi mumkin.

Attardo (Attardo, 2001) hazilning lingvistik tahlilini rivojlantirib, uning faqat leksik emas, balki pragmatik jihatlarini ham chuqur o'rgandi. Uning fikricha, hazilni idrok etish uchun faqat tilni bilish yetarli emas, balki "hazil kompetensiyasi" (humor competence) - ya'ni ma'lum bir jamiyatda hazil qilishning qanday usullari, mavzulari va chegaralari borligini bilish zarur.

O'zbek tilshunosligida madaniyatlararo muloqat va pragmatika masalalari nisbatan yangi yo'nalish hisoblansa-da, o'zbek xalq og'zaki ijodidagi hazil an'analari (Quronov, 1994), masxarabozlik san'ati (Nasriddin Afandi latifalari butun Sharqda mashhur) bu sohada boy material taqdim etadi. Biroq, zamonaviy o'zbek tilidagi hazilning pragmatik xususiyatlari va uning xorijiy madaniyatlar bilan muloqotidagi to'siqlar hali yaxshi o'rganilmagan.

Ushbu adabiyotlar sharhi shuni ko'rsatadiki, hazilning muvaffaqiyati uning qurilish mexanizmi (masalan, Raskinning skriptlari) va tinglovchining ushbu mexanizmni va uning asosidagi madaniy ma'noni tushunish qobiliyatiga bog'liq. Bir madaniyatda ishlaydigan hazil boshqasida ishlamasa, bu ko'pincha pragmatik xato, xususan, madaniy kontekstni noto'g'ri baholash natijasidir.

Metodologiya. Ushbu tadqiqot sifatli (qualitative) tahlilga asoslangan bo'lib, uchinchi til sifatida o'zbek tilini qo'shgan holda, ingliz, rus tillaridagi hazil namunalariidagi pragmatik xatolarning kelib chiqish sabablarini qiyosiy o'rganishga qaratilgan. Maqolada quyidagi usullar qo'llanilgan:

1. Xatosizlik tahlili (Error Analysis): Turli manbalardan olingan madaniyatlararo muloqatdagi muvaffaqiyatsiz hazil namunalari va ularning tarjimalari tahlil qilindi. Manbalar quyidagilardan iborat:

- Kino va seriallar: Bir madaniyatda ishlab, boshqasiga tarjima qilinganda kulgili bo'lib qolmay qo'ygan sahnalar (masalan, "Friends" serialidagi hazillarning rus va o'zbek tillaridagi dublyajlari, "The Office" dan misollar).

- Stand-up komediya spektakllari: Xalqaro komediyachilarning (masalan, Russel Peters, Aziz Ansari) spektakllari va ularning turli madaniyatdagi tomoshabinlar tomonidan qanday qabul qilinganligi haqidagi sharhlar.

- Internet memlari va hazillar: "Reddit", "9GAG" kabi platformalardagi xalqaro hazillar va ularga berilgan turli millat vakillarining sharhlari. Shuningdek, @uzbekmemes va boshqa mahalliy sahifalardagi hazillarning xorijiy auditoriya tomonidan tushunilmaganligi holatlari.

- Tanjidiy hodisalar: G'arb matbuotida chop etilgan karikaturalarning boshqa madaniyatlarda jiddiy noroziliklarga sabab bo'lishi holatlari.

2. Qiyosiy-uslubiy tahlil (Comparative Stylistic Analysis): Har bir tildan olingan namunalar quyidagi parametrlar bo'yicha solishtirildi:

- Pragmalingvistik jihat: Qaysi nutq harakatlari (so'rov, va'da, kinoya) hazil uchun ishlatiladi.

- Sosiopragmatik jihat: Qaysi mavzular (siyosat, din, oila, jins) hazil qilish uchun "ochiq" hisoblanadi.

- Lingvistik jihat: Hazil qilish uchun qaysi grammatik yoki leksik vositalardan (idiomalar, qo'shimchalar, ohang) foydalaniladi.

- Madaniy kontekst: Hazilga asos bo'lgan tarixiy, ijtimoiy yoki madaniy dalillar. Tadqiqotning asosiy diqqat markazida hazilning muvaffaqiyatsizligiga olib keladigan pragmatik xatolar va ularning madaniy ildizlari turgan.

Natijalar. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, madaniyatlararo yumorda pragmatik xatolar asosan uchta asosiy sababga ko'ra yuzaga keladi: 1) Madaniy kontekst va istiorlarning yetishmasligi, 2) Lingvistik vositalarning (ayniqsa, idiomalarning) o'ziga xosligi, 3) Hazil mavzularidagi madaniy farqlar. Quyidagi jadval va misollar ushbu farqlarni aniq ko'rsatadi.

1. Madaniy Kontekst va Istiorlarning Yetishmasligi

Eng keng tarqalgan sabab - hazil ma'lum bir madaniy, tarixiy yoki ijtimoiy hodisaga ishora qiladi, ammo bu istior boshqa madaniyat vakillari uchun tushunarsiz.

Ingliz tilida: "This is like waiting for a London bus!" - Bu hazil Londonda avtobuslar ko'pincha kechikishi va bir vaqtning o'zida bir nechtasi kelishi haqida. Buni boshqa mamlakatdagilar, ayniqsa jamoat transporti vaqti aniq bo'lgan joylar uchun tushunish qiyin.

Rus tilida: "Ну я и Плюшкин!" (Nu ya i Plyushkin!). Bu Gogolning "O'lik jonlar" asaridagi qahramon Plyushkin - haddan tashqari qizg'in va eski-tuski narsalarni yig'uvchi odamga ishora. Adabiyotga yaqin bo'lmagan o'zbek tinglovchi uchun bu ishora ma'nosiz.

O'zbek tilida: "Borsang Bozorda, bizning o'ktam ham bo'lardi". Bu hazil "o'ktam" (o'tkir, chaqqon) so'zining "o'q + tam" (o'q otaman) deb talqin qilinishiga asoslangan. Bu esa faqat o'zbek tilidagi so'z o'yinini tushunganlar uchun kulgili.

2. Pragmatik Xatolarning Tasnifi

O'rganilgan namunalar asosida quyidagi pragmatik xato turlari aniqlandi:

Jadval 1

Madaniyatlararo yumorda uchraydigan pragmatik xato turlari

Xato turi	Tavsifi	Misol
Sotsiopragmatik xato	Hazil mavzusining noto'g'ri tanlanishi (mavzu madaniyatlarda ta'qiqlangan bo'lishi mumkin.)	G'arb komediyachisining O'rta Sharq mamlakatlarida diniy mavzuda hazil qilishga urinishi.
Pragmalingvistik xato	Hazilni ifodalash usulining noto'g'ri tanlanishi.	O'zbek tilidagi "-da" qo'shimchasi bilan qilingan nozik kinoyani ingliz tiliga to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilish.
To'g'ridan-to'g'ri tarjima	So'zma-so'z tarjima natijasida hazil mexanizmining yo'qolishi.	"I'm reading a book about anti-gravity. It's impossible to put down!"

3. Hazil Mavzularidagi Madaniy Farqlar

Ba'zi mavzular bir madaniyatda hazil qilish uchun ochiq bo'lsa, boshqasida qat'iyon taqiqlanishi mumkin.

Ingliz/Amerika madaniyatida: Siyosat, din, irqiy stereotiplar stand-up komediyasining keng mavzusi. Bu erda "hammaga teng hujum qilish" prinsipi ishlaydi. Masalan, Russel Peters hind va xitoy ota-onalari o'rtasidagi farqlar haqida hazil qiladi.

Rus madaniyatida: Siyosiy hazil an'anaviy ravishda kuchli, ammo u ko'pincha qora yumor shaklida bo'ladi. Hayotiy qiyinchiliklar haqidagi hazillar ("na vsyo volya bojiya") keng tarqalgan.

O'zbek/O'rta Sharq madaniyatida: Oila, xotin-qizlar munosabatlari, qarindoshlar haqidagi hazillar keng tarqalgan. Biroq, bu mavzular ko'pincha nafaqat ochiq emas, balki nozik va masxara qilishdan holi bo'lishi kerak. Din haqida ochiq hazil qilish deyarli umuman qabul qilinmaydi. Masalan, Nasriddin Afandi latifalari hamma narsani emas, balki ayrim xulq-atvor va hodisalarni masxara qiladi.

Muhokama. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, bir tilda ishlaydigan yumor boshqa til so'zlovchilari uchun asosan uchta sababga ko'ra ishlamay qoladi:

Madaniy kodlarning mos kelmasligi (Sotsiopragmatik xato): Hazil - bu ko'pincha "qisqa tutashuv"dir, ya'ni so'zlovchi va tinglovchi o'rtasida ma'lum bir bilim, tajriba va qadriyatlar umumiy bo'lganda ishlaydi. Bir madaniyatdagi keng tarqalgan stereotip, tarixiy istior yoki ijtimoiy hodisa boshqasida mavjud bo'lmasligi mumkin. Natijada, hazil "qisqa tutashmaydi" va ma'nosiz bo'lib qoladi yoki, yanada yomoni, haqoratli

deb hisoblanadi (masalan, ruscha yahudiylar haqidagi hazil). Bu Tomas ta'riflagan sosiopragmatik xatoning aniq namunasidir.

Lingvistik Vositalarning O'ziga Xosligi (Pragmalingvistik Xato): Har bir til o'ziga xos so'z o'yinlari, idiomalar va grammatik strukturalarga ega. Ingliz tilidagi "put down" kabi ko'p ma'noli so'zlar, o'zbek tilidagi "dovud qilmoq" kabi talaffuzdagi farqlar, rus tilidagi matal va maqollarga ishoralar - bularning barchasi tarjima qilish deyarli mumkin bo'lmagan lingvistik hodisalardir. Ushbu vositalarni boshqa tilga so'zma-so'z ko'chirish hazilning asl mohiyatini butunlay yo'qotadi.

Hazil Mavzularidagi Chegaralarning Farqlanishi (Sotsiopragmatik Xato): Har bir jamiyat o'zining norasmiy "hazil qilish protokoli"ga ega. Bu protokol qaysi mavzularning "xavfsiz" va qaysilarining "taqiqlangan zonaga" kirishini belgilaydi. G'arbda keng tarqalgan diniy yoki irqiy hazillarning O'rta Sharq kontekstida qabul qilinmasligi, yoki o'zbekcha oilaviy hazillarning g'arbda oddiy deb hisoblanishi - bu ikki xil madaniy protokolning to'qnashuvidir. Bu erda hazilning o'zi emas, balki uning mavzusi pragmatik xatoga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, hazilni tushunish uchun nafaqat tilni bilish, balki madaniyatlarning norasmiy qoidalarini ham tushunish kerak. Pragmatik xatolar shundan kelib chiqadiki, so'zlovchi va tinglovchi turli xil madaniy protokollarga ega bo'lib, hazilni yaratish va dekodlashda turli mezonlardan foydalanadilar.

Xulosa. Madaniyatlararo yumordagi pragmatik xatolar til o'rganishning eng qiyin jihatlaridan biridir, chunki ular faqat lug'at yoki grammatikani o'zlashtirish bilan bartaraf etilmaydi. Ular tilning madaniy kontekstdan ajralmasligining aniq ko'rsatkichidir.

Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ingliz, rus va o'zbek tillarida hazilning ishlamasligining asosiy sabablari quyidagilardir:

1. Madaniy istior va kontekstlarning yetishmasligi (masalan, "Plyushkin" yoki "Bozor" haqidagi hazillar).
2. Tilning o'ziga xos lingvistik xususiyatlariga (idiomalar, so'z o'yinlari, talaffuz) tayanadi.
3. Turli madaniyatlarda hazil mavzulariga nisbatan turli chegaralar mavjud.

Demak, hazilni idrok etish - bu nafaqat tilni, balki butun bir madaniyatni bilishni talab qiladigan yuqori darajadagi kommunikativ ko'nikmadir. Madaniyatlararo muloqotda muvaffaqiyatga erishish uchun faqat so'zlarni emas, balki ularning orqasidagi madaniy ma'noni, norasmiy qoidalarni va hazil qilish an'analarini tushunish zarur. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu sohani yanada rivojlantirib, turli madaniyatlardagi hazil protokollarini tizimli tasniflashga va sun'iy intellekt tizimlarini madaniy jihatdan sezgir hazilni tushunishga o'rgatish usullarini ishlab chiqishga qaratilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Thomas, J. (1983). Cross-Cultural Pragmatic Failure. *Applied Linguistics*, 4(2), 91-112.
2. Raskin, V. (1985). *Semantic Mechanisms of Humor*. D. Reidel Publishing Company.
3. Attardo, S. (2001). *Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis*. Mouton de Gruyter.
4. Quronov, D. (1994). O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi. O‘qituvchi.
5. Davies, C. E. (2003). How English-Learners Joke with Native Speakers: An Interactional Approach to Humor and Collaborative Discourse. *Journal of Pragmatics*, 35(9), 1361-1385.
6. Shardakov, A. A. (2010). *Russkiy yumor: lingvisticheskiy i kulturologicheskiy aspekty* (Russian Humor: Linguistic and Cultural Aspects). Flinta.
7. *Friends* (TV Series). (1994-2004). Warner Bros. Television.
8. *The Office* (US). (2005-2013). NBC Universal.
9. @uzbekmemes. (2023). Instagram sahifasi. <https://www.instagram.com/uzbekmemes/> (Ma’lumot olingan sana: 2023-yil 25-oktyabr).
10. Peters, R. (2008). *Red, White and Brown Stand-Up Special*. Netflix